

La ciutadania: reflexions des de la psicologia clínica

Montserrat E. Gil i López

*"Tot allò que compta no pot ser sempre comptat,
 i tot allò que pot ser comptat no sempre compta"*
A. Einstein

Resum: Es proposa abordar la ciutadania a partir de la psicologia clínica. Els diferents relats elaborats a partir de situacions psicològiques permeten de donar una visió concreta de la problemàtica. S'intentarà analitzar-la a partir d'un nou paradigma que es pretén imposar en la societat. Paraules clau: *psicologia clínica, ciutadania, lligam social, paradigma científic.*

Introducció:

Exposarem des del marc de la psicologia clínica unes reflexions sobre la ciutadania a partir de relats i vivències relatius a situacions psicològiques dins el món del treball, de l'escola i de la família.

Aquestes situacions han estat escollides perquè presenten una certa actualitat en les nostres consultes, pertanyen a les noves patologies i simptomatologies contemporànies, afecten el *convivre junts* i plantegen noves problemàtiques individuals i col·lectives dins de la nostra societat.

Precisem que aquests relats han estat elaborats i treballats per preservar i garantir la confidencialitat. Tracten de donar diversos punts de vista diferents i es presenten reconstituïts alhora que conserven llur coherència i lògica interna. No és pretén en aquest treball donar una visió global de la problemàtica sinó una visió més significativa del problema.

El nostre mètode de treball ha de permetre d'abordar la ciutadania a partir d'aquestes coordenades laborals, escolars i familiars dins les quals s'observen uns canvis importants en la manera d'entendre i de viure la nostra relació amb els altres i amb la societat.

Des de la clínica psicològica pensem que podem enfocar la problemàtica a partir d'un reflexions sobre el lligam social, que és a la base de la ciutadania i que també és a la base de la psicologia.

Entenem aquí el lligam social com el que facilita, permet i vincula la ciutadania a la societat. Aquesta articulació, però, no és neutra i segueix els canvis sociològics, jurídics, tecnològics, científics i culturals de la societat.

Proposem, doncs, a través d'aquests relats observar les noves característiques del lligam social i, per tant, de la ciutadania.

A- Situacions psicològiques dins el món del treball.

Situació 1

"...No puc desconnectar de la feina. És impossible, no puc! A vegades, però, em pregunto si realment vull desconnectar. M'absorbeix molt però crec que m'agrada viure així, em fa sentir important, necessari, imprescindible i sobretot em fa sentir viu. Per mi solament el que compten són els resultats. No conec ben bé els meus companys de feina i ells tampoc no em coneixen. No parlem de la nostra vida a la feina. Senzillament no parlem. No en tinc cap necessitat.

Situació 2

"...Sempre he volgut guanyar-me bé la vida i ho estic aconseguint. No em puc queixar. Però no em sento bé. No entenc què em passa. Ho tinc tot per ser feliç i no en sóc. He lluitat molt per arribar fins aquí però no em satisfà.

Fa temps que estic prenent medicació per dormir perquè, si no, no podria dormir. A vegades em fa molt mal el pit i el metge m'ha receptat últimament tota una sèrie d'exàmens clínics perquè tinc por de patir un infart..."

Situació 3

"...Els meus sentiments també em fan por. Em sento desconnectat de mi mateix. Em sento buit. He de reconèixer que a poc a poc m'he allunyat de les coses i dels valors que sempre per mi han estat importants.

Sento que he canviat molt. Ara em costa trobar-me amb la família, parlar amb ells i passar-hi l'estona. És com si perdés el temps. No parlo amb ningú d'aquests sentiments perquè em fan sentir estrany. Sembla que m'hagi convertit en un robot programat únicament per treballar..."

Situació 4

"...Fins ara no m'havia adonat de la manera en què jo vivia però es va morir un amic. Això m'ha fet reflexionar i plantejar-me prioritats en la vida. M'estimo molt la meua parella, però sento que he perdut les ganes d'estar amb ella i de mostrar-li el meu afecte.

Penso fins i tot que ja no sé expressar els meus sentiments. No em surten i em sento completament desplaçat quan estic amb ella. Crec que la meua feina ha envaït tota la meua vida i començo a realitzar que això no és viure..."

Situació 5

"...Tinc dos feines perquè amb el poc que guanyem la meua dona i jo no podem fer front a les despeses. Vaig arribar a treballar 12 hores en un dia. Però un matí al moment d'aixecar-me del llit em vaig desplomar i vaig quedar inconscient durant un temps. Des de llavors m'ha entrat la por i m'estic medicant. No sé si podré seguir treballant..."

Situació 6

"...Un dia vaig arribar a la feina i em van dir que m'havien canviat de despatx i que havia de traslladar les meves coses.

Quan vaig entrar al despatx nou em van venir ganes de plorar. Em trobava sola i sense telèfon.

Vaig entendre de seguida el que estava passant perquè ja havien fet quelcom semblant amb una companya...”

B- Situacions psicològiques dins el món escolar

Situació 1

“...Els problemes van començar quan vaig entrar a l’escola. No coneixia les companyes d’aula i ràpidament un grupet de noies van començar a dir-me: ‘Lletja! Que lletja que ets ! No saps vestir-te! No tens gens de gust!’

Al principi no hi vaig donar massa importància i no em va afectar gaire. Però quan em vaig adonar que això anava de debò i que estava marginada, vaig començar a tenir por. Ningú no es volia posar al meu costat ni al menjador ni a les aules. Em van començar a donar cops de colze quan passava al costat d’elles a l’hora d’entrar a l’aula. Això els feia riure i vaig poder veure que s’ho passaven bé fent-ho tot el dia i que acabava plorant...

La meua mare va voler parlar amb les mares d’aquestes alumnes. Però no la van creure i li van dir que era una exagerada...”

Situació 2

“...Ara entre companys no ens ajudem. L’altre dia vaig veure com els professors van voler parlar de la convivència a l’escola, de la solidaritat, del respecte... però aquests discursos serveixen de ben poc.

Tinc un amic que va estar malalt tota una setmana. Si no fos per mi ningú no li hagués portat els deures. És un bon alumne i sé que li va saber greu no poder venir a l’escola.

Penso que existeix un nou joc a l’escola, *el joc de passar de tot i dels altres*, tot per aconseguir millors notes que els altres.

Però en aquest joc no juguen net. Jo no vull ser com ells. M’agrada estudiar però també vull tenir amics de veritat...”

Situació 3

“...Vaig començar a tenir malsons, en els quals tornava a viure el que havia passat durant el dia. Poc a poc vaig començar a pensar que potser tenien raó, que no valia res i que finalment em mereixia el que em passava.

Vaig parlar amb el tutor i alguns professors. Però la primera vegada no em van escoltar i em van dir que havia de fer un esforç per integrar-me a l’aula...”

Situació 4

“...Uns pares d’alumnes van venir a veure’m i van amenaçar de posar-me una denúncia perquè no havia acabat el meu temari, ja que a l’examen van sortir uns temes que no havia tractat. No vaig poder dormir en tota la nit. Va ser la primera vegada que em confrontava a tal situació.

Situació 5

“...L’altre dia vaig entrar al Facebook de l’aula i vaig poder llegir coses que hi posaven sobre mi. Eren una barreja d’insults i de disbarats que em van fer molt de mal. Però hi va haver un company que em va defensar dient que la gent s’havia de respectar tal com era. Era la primera vegada que veia un company defensant-me i això em va consolar moltíssim. Ja no em sentia tan sol...”

C- Situacions psicològiques en el món de la família

Situació 1

"...Sóc una dona emprenedora i molt activa. Sempre he aconseguit el que volia. No em volia casar d'hora perquè volia viure la meua vida de manera independent i lliure. No volia tenir parella fixa. A vegades les meves amigues em diuen que sóc massa freda i que no deixo anar els meus sentiments. Ara que tinc prop dels 40 anys, em trobo una mica perduda en la meua vida i començo a notar la solitud. Em demano si m'hauré equivocat en alguna cosa..."

Situació 2

"...No vull tenir fills. La meua dona no ho entén. M'agraden els nens però ara no és el moment. No em sento preparat. Ens coneixem des de fa molt de temps però no sé si em quedo amb ella perquè me l'estimo o bé per comoditat.

Situació 3

"...Cada vegada discutíem més fort i més sovint. Ja no en recordo els motius. Mai no li donava la raó i un dia vàrem començar a pegar-nos. En lloc de frenar-nos, aquest incident ens va fer entrar en una dinàmica on les baralles i els cops eren més freqüents i ja no es compaginaven amb altres moments més tranquils i dolços que abans teníem..."

Situació 4

"...Volem adoptar un nen però ens van explicar que era important no canviar-li el seu nom d'origen. A mi no m'agrada no poder posar-li un nom escollit per nosaltres, ja que serem ara els seus pares. A més els noms a vegades són molt arrelats al país d'origen i llavors es notarà de seguida que és adoptat i això és un problema per a nosaltres..."

Situació 5

"...No volia tenir parella perquè no volia sentir-me dependent d'una persona. Estimar una persona em fa sentir dèbil perquè sempre vull estar amb ella. Esdevé molt important per a tu i ja no ets autònom. No vull tornar a sentir aquest buit, aquesta mancança quan la parella et deixa i se separa de tu..."

Tots aquests relats es refereixen a simptomatologies i patologies que provoquen un malestar o un patiment psíquic però no representen malalties psiquiàtriques. Es tracta més aviat d'una psicopatologia de la vida quotidiana dins la qual aquestes patologies i simptomatologies es poden agrupar entorn la depressió i l'ansietat.

En aquest exposat, l'objectiu d'aquests relats no és fer una presentació clínica acompanyada d'un diagnòstic diferencial i del seu tractament psicològic.

La proposta és donar a conèixer un ventall de situacions individuals i col·lectives que poden il·lustrar de forma parcial aquests canvis socials presents en la societat.

Aquests canvis que travessen tota la societat estan afectant la nostra manera d'entendre i de viure la nostra relació amb un mateix, amb els altres i amb la societat.

La presència en el món laboral i escolar de pràctiques com el *burn out* (síndrome del desgast professional), assetjament laboral, *bullying* (assetjament escolar) indiquen que en el pla col·lectiu el *convivre junts* posa noves problemàtiques.

Però també en l'esfera del privat aquest *convivre junts* reflecteix tota una sèrie de problemes dels quals la violència domèstica és el més greu.

Les nombroses desavinences en les parelles que acaben sovint en una separació, l'augment de

persones solteres i de les famílies monoparentals, els maltractaments infantils i de persones grans, l'absència de relacions socials en els infants, la por de vincular-se afectivament, representen una part del reguitzell de problemes sanitaris i socials que acompanyen aquests canvis.

D. Valors actuals de la societat i valors de la ciutadania

La nostra societat està immersa i sacsejada per tota una sèrie de canvis en tots els seus camps. El desenvolupament dels drets individuals, l'economia de lliure mercat, la globalització, les estadístiques, la recerca genètica i neurològica influeixen sobre el camp econòmic, jurídic, tecnològic, educatiu, sanitari, social i cultural.

Totes aquestes coordenades conjuntament amb la pròpia evolució de l'home participen, segons el llibre *L'homme économique* del sociòleg i historiador francès Christian Laval, a la construcció d'un nou paradigma científic.¹

En aquest llibre, l'autor reflexiona sobre l'evolució històrica i conceptual d'aquest paradigma científic i explica que actualment es vol procedir a la realització d'un subjecte econòmic real dins la societat.

Tradicionalment aquest subjecte es presenta exclusivament motivat pel seu propi interès, amb el qual s'identifica i a través del qual recerca la satisfacció i la disminució del sofriment.

És un subjecte que es regeix segons una lògica utilitarista en la qual ell mateix té preferències per ell, per les seves relacions i per la utilitat que ell mateix representa per als altres.

Totes les seves relacions amb els béns i els altres es fan sobre la base mercantil, utilitarista i pragmàtica.

La realització actualment promoguda de *l'home econòmic* tendeix a optimitzar, calcular, portar al màxim el seu propi interès i transformar-lo en un valor absolut.

L'autor adverteix que una societat que recerca i busca la realització completa d'aquest paradigma científic provoca una pujada de sentiments i d'actituds agressives, cíniques, perverses i paranoïques. Aquestes actituds deterioren el lligam social, modifiquen profundament la qualitat de les relacions socials i posen en perill el *convivre junts*.

En els relats anteriorment exposats podem clarament observar aquesta pujada de comportaments agressius i cínic en les relacions socials.

L'autor explica que en aquesta lògica d'acció de *l'home econòmic* es promou exclusivament l'interès, el càlcul i l'utilitarisme per a un mateix i per als altres. Aquesta lògica, però, esborra i nega una altra realitat, una altra dimensió de les relacions entre els homes.

Les relacions amistoses, familiars, amoroses es troben fora d'aquesta dinàmica calculadora de l'interès. Se situen en un altre horitzó que el pobre plaer que representa una satisfacció únicament centrada en els béns de consum. Aquestes relacions obren un espai de llibertat on el desig de les persones pot tornar a ser el motor de les relacions.

Pensem, però, que actualment aquesta lògica del subjecte de l'interès també està afectant aquesta àrea més privada de les relacions. En aquest sentit els relats reflecteixen molt bé la vigència d'aquesta lògica i les seves conseqüències en la vida íntima de les persones.

Compartim amb l'autor la idea que l'amistat i l'amor pertanyen a registres diferents de la nostra activitat humana, ja que es fonamenten a partir del do (acció de donar).

El do no forma part d'aquesta lògica de l'interès calculador, n'és exclòs.

D'altra banda, en el seu llibre *Les exilés de l'intime* el psicoanalista Roland Gori relaciona

l'actualitat d'aquest paradigma científic de *l'home econòmic* amb el sorgiment de les noves simptomatologies de tipus depressiu.

L'autor considera que aquest paradigma científic de *l'home econòmic* que promou els valors d'un dinamisme exacerbant, d'acció i de reacció, determina també la multiplicació dels diagnòstics de depressió i el sorgiment de tota una sèrie de patologies que ell anomena *patologies del nihilisme*.

L'autor argumenta que el concepte de *l'home econòmic* condueix a una instrumentalització dels altres i d'un mateix, a una insensibilitat al patiment psíquic (el seu o el dels altres) i a un cinisme important que porta a tractar-se o a tractar l'altre com una cosa.

Els relats il·lustren molt bé aquests processos. L'autor insisteix que aquesta tendència pot portar a una deshumanització progressiva de les relacions socials.

Conclusions

Segons aquestes consideracions teòriques que provenen de la sociologia i de la clínica psicoanalítica, els valors i representacions actuals de la societat pertanyen a valors que provenen d'aquest paradigma científic.

Aquest paradigma científic s'està impulsant i imposant en tots els camps de la societat a través de reformes institucionals i l'elaboració d'un nou llenguatge comú a tots els àmbits. Aquest llenguatge prioritza les paraules de caràcter o aparença científica (optimitzar, objectivitat, gestionar, evidència científica, racionalitzar, eficiència, rendiment, excel·lència, capitalitzar, tècnica, alt valor afegit, concurrència...). Es fabriquen instruments que s'adapten a aquesta lògica comptable (competències, avaluacions, estadístiques, qüestionaris...).

Estem immersos en aquest projecte de transformació de la societat en una societat de *l'home econòmic*. Pensem que els valors de la ciutadania (solidaritat, justícia, ètica, sentit crític, generositat, altruisme, bé comú...) estan en forta oposició amb els valors de *l'home econòmic* que anteriorment hem descrit i dibuixen un projecte de societat totalment diferent.

Pensem que existeix una tensió entre aquests dos conceptes. Esperem que d'aquesta tensió sorgeixi una reflexió i un diàleg.

Una anàlisi profunda sobre aquest paradigma suposadament *científic* és indispensable.

Cal fer entendre des de l'àmbit universitari i acadèmic els límits d'aquesta lògica econòmica. L'activitat humana no es pot reduir al càlcul i a la mesura. Aquest irreductible és la base de tota ciutadania.

Montserrat E. Gil i López,

psicòloga especialista en psicologia clínica
i presidenta del Col·legi de Psicòlegs d'Andorra

Bibliografia

Christian Laval, 2007. *L'homme économique*. Edicions Gallimard.

Roland Gori - Marie José del Volgo, 2008. *Les exilés de l'intime*. Edions Denoël.

NOTA

1- Definició de l'*Enciclopèdia Catalana* de *paradigma científic*: "En filosofia de la ciència, terme introduït per F. S. Kuhn que designa el marc conceptual de premisses teòriques, principis metodològics, etc., dins el qual es desenvolupa una ciència en un moment determinat. Ex: La revolució copernicana va suposar un canvi de paradigma."